

૯૨૯૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૪૯૬

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ

ગાંધીધર્મ

વિષય

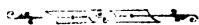
૪૨

શાળામાં ધનામ આપવા માટે માનવંત
સરકારે સ્વીકાર કર્યો છે.

બાળ કાવ્ય.

અથવા

બાળકો માટે કવિતા સંગ્રહ.

આવૃત્તી પાંચમી.

છાપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

હોમી, સોરાબની કું.

(મરહુમ કરદુનજી બે. કરાણીના ઓફિસમાં.)

પુસ્તકો વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,

ચંદનવાડી, મુંબઈ નં. ૨.

૧૯૨૧.

આ પુસ્તક

૧૮૬૭ ના ૨૫ મા કાયદા પ્રમાણે રેજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રશાસન
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીનાઈટ-રંગમંડપ

સર્વ અધિકાર :

હોમી, સોરાબની કુંપની,

(મરહુમ ફરહુનજી એ. કરાણીના છોકરાઓ.)

પુસ્તકો વેચનારા તથા પ્રગટ કરનારા,

“સુલતાન મન્ઝીલ” ચંદનવાડી, મુંબઈ, નં. ૨.,

એ સ્વાધિન રાખ્યા છે.

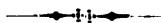
આ પુસ્તક દીનશાહ શાપુરજી મસાનીએ મેશર્સ હોમી સોરાબની
કુંપની વતી એ. ફ. કરાણી માટે ધી ક્રશો-ગર્લ પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસ, નં. ૭૫-૭૭ કાવસજી પટેલ સ્ટ્રીટ, કોટ,
મુંબઈમાં છાપ્યું છે.

તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૯૨૧.

પ્રસ્તાવના.

અંગ્રેજીમાં આવી જાતનાં પુસ્તકો ઘણાં પ્રગટ થાય છે. આળકાને પસંદ પડે તેવી સરળ ગુજરાતી કવિતાઓનો સંગ્રહ કરી, તેઓની આગળ મૂકવામાં આવે, તો તેઓને રમુજની સાથે શિક્ષણ લેવાનું સહેલથી બની શકે, એવાજ હેતુથી આ આળકાવ્યનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. અસલ હોપ સાહેબની ગુજરાતી ચોપડીઓમાંથી ઘણીક કવિતાઓ એકઠી કરી રાખવા લાયક હોવાથી આ કાવ્યમાં મોટે ભાગે તેનો સમાવેશ કરેલો છે; તેમજ કેટલીક કવિતાઓ બીજાં પુસ્તકોમાંથી પણ લીધેલી છે.

આ કાવ્ય રચવામાં ગુજરાતી બીજી ચોપડીથી સાતમી ચોપડી સુધીનાં ધોરણોમાં ઉપયોગી થઇ પડે તેવી ગોઠવણ રાખેલી છે, એટલા માટે આ કાવ્યને ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. પહેલો ભાગ—ગુજરાતી ધોરણો માટે, બીજો ભાગ—એંગ્લોવરના-કચુદર ધોરણો માટે અને ત્રીજો ભાગ—આગળ વધેલા વિદ્યાર્થીઓ માટે છે.

આ કાવ્યમાં હોપ સાહેબની સીરીઝની કેટલીક કવિતાઓ દાખલ કરવા કેળવણી ખાતાના વડા (ડીરેક્ટર ઓફ પબ્લીક ઇન્સ્ટ્રક્શન) સાહેબે પરવાનગી ફરમાવેલી છે, તે માટે તેઓ સાહેબના અમે ત્રણ આભારી છીએ. તેમજ બીજાં પુસ્તકોમાંથી કેટલીક કવિતાઓ લીધેલી છે, તેને માટે પણ તેના પ્રકાશકોનો ઉપકાર માનીએ છીએ. આ ચોપડીની કેટલીક ચુંટણી કરવા તેમજ ખુફે સુધારવા માટે રા. રા. છોટાલાલ મુળજીભાઈ ધરીઆ માસ્તરને આભાર માનીએ છીએ.

*The thanks of the Compiler and the Publishers are gratefully tendered to the Director of Public Instruction for his kind permission to include in this collection some poems from the Gujarati Hope Series and also for sanctioning the book as a **Prize-Book** in primary schools.*

કળવણી આતાના વડા સાહેબે મહેરબાનીની રાહે ગુજરાતી હોપ સીરીઝની થોડીક કવિતાઓ આ સંગ્રહમાં દાખલ કરવાની પરવાનગી આપી છે, તેમજ આ પુસ્તકને ઈનામની ચાપરી તરીકે પ્રાથમિક નિશાળોમાં વાપરવાની મંજુરયાત આપી છે, તે માટે પ્રવર્તાવનાર તેમજ પ્રગટ કરનારાઓ એઓ સાહેબનાં બહુ આભાર માને છે.

બાળ કાવ્ય.

ભાગ પ હેલો.

: ૦ :

૧. ગુરૂ મહિમા.

પ્રથમ નમું ગુરૂ દેવને, જેણે આપ્યું જ્ઞાન;
જ્ઞાને ગોવિંદ ઓળખ્યા, ટળ્યું દેહ અભિમાન.
તત્ત્વ સાર ત્રીલોકમાં, ગુરૂ ગોવિંદજ રૂપ;
આદ્ય અંત્ય મધ્ય એહ છે, હરિ ગુરૂ અંત સ્વરૂપ.

૨. ચોપડી વિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

સારી ચોપડીઓ શોભાય, હૈઉં તે દેખી હરખાય;
પણ વિગતેથી જો વંચાય, તો તેમાંથી કારજ થાય.
જીવ ઘાલીને વાંચે જેમ, તેમાં સમજણ આવે તેમ;
વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર, તે સમજે નહિ સઘળો સાર.

ક૦ ૬૦ ૩૦

૩. નિશાળીઆને શિખામણ.

દાહરા.

નિત્યે જવું નિશાળમાં, લણવું ચોઢી ચિત્ત;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી, રૂડી રાખી રીત.
રાખો નહિ મન રમતમાં, સમજો સારી પેર;
નિશાળમાંથી નીસરી, જવું પાંસડું ઘેર.

ક૦ ૬૦ ૩૦

૪. જૂઠું ને સાચ વિષે.

દાહરા.

જૂઠું બોલે જે કદી, પાપી પૂરો થાય;
તે માટે બાળક તમે, ન કરો એ ઉપાય.
સાચામાં સુખ છે ઘણું, સાચે સૌનો સ્નેહ;
સાચે રાચે જગપતિ, સાચે શોભે દેહ.

ક૦ ૬૦ ૬૦

૫. કાગડા વિષે કવિતા.

દાહરા.

બેઠો માળો બાંધવા, ભાળો કાળો કાગ;
બે પાંખાળો બોલતો, નહિ રૂપાળો રાગ.
કોઈ લઈને કાંકરો, ચોંપે હુણવા ચાહે;
ચિત્તમાં ચેતી ચતુરતે, જલદી ઉડી જાય.

ક૦ ૬૦ ૬૦

૬. પોપટ વિષે.

રાગ રામઝી.

પઢોરે પોપટ રાજ-રામના, સતી સીતા પઢાવે;
પાસે બાંધાવી પાંજરું, મુખે રામ જપાવે. પઢોરે. ૧.
પોપટ તારે કારણે, લીલા વાંસ વઢાવું!
તેનું ઘડાવું પોપટ પાંજરું, હીરા રતને જડાવું. પઢોરે. ૨.
પોપટ તારે કારણે, શી શી રસોઈ રંધાવું!
સાકરનાં કરી ચૂરમાં, ઉપર ધી પીરસાવું. પઢોરે. ૩.
પાંખ લીલી ને પગ પાંદુરા, કોટે કાંઠલો કાળો;
નરસંઘયાના સ્વામીને લજે, રાગ તાણી રૂપાળો. પઢોરે. ૪.

૭. ઉંદર વિષે કવિતા.

ચોપાઈ.

વધ્યા ઉંદર હારોહાર, પકડયા પણ નહિ આવ્યો પાર;
રાતે તો માંડે રંજડ, ઘડબડ જાણે આવી ધાડ.
ખાસાં કપડાં કરડી ખાય, દીવાની દીવટ લઈ જાય;
એનો એકે નહિ ઉપાય, મિની મળે તો મહા સુખ થાય.

કં ૬૦ ડા૦

૮. ચોરી વિષે કવિતા.

દોહરા.

જે નર ચોરી જઈ કરે, સમજી તેમાં સુખ;
પાછળથી પસ્તાય છે, દેખે જ્યારે દુઃખ.
ચોરી ચાહુન થાય છે, જ્યારે ચોર જલાય;
ખાંધી મારે મહિપતિ, છેક ફજેતી થાય.

કં ૬૦ ડા૦

૯. કોયલ.

વિપમ હરિગીત.

શાન્ત આ રજની મહીં મધુરો કહીં રવ આ—દુહૂ,
પડિયો જીભો શ્રવણે અહીં? શું હું સ્વપ્નમાં સુખ આ લહું?
મન્દ વાઈ સમીર આ દિશ જો વહે રવ એ ફરી,
નહિ સ્વપ્ન, એતો ગાન પેલી ગાય કોયલ માધુરી;
મધ્ય રાત્રિ સમે તહને અલી કોકિલા! શું આ ગમ્યું?
હાં, મેહુલો વરસી રહ્યો તેણેથી તુજ મનડું લમ્યું;
દુઃખ નવ સ્વપ્ને દીડું ને સુખ મહીં તું રેલતી.
આ રમ્ય રાત્રિ મહીં અધિક આનંદ ગાને ખેલતી.

(સાહિત્ય રત્ન.)

૧૦. ગુરૂ—સ્તુતિ.

સાખિયો.

સહગુરૂ ચરણે નમું, માણું પ્રેમ પ્રસાદ;
 દયા કરીને દીજિયે, હરિ રસ અમૃત સ્વાદ. ૧
 વાણી શકે ન વરણવી, સહગુરૂ તણું સ્વરૂપ;
 બુદ્ધિ બળ પહોંચે નહીં, ઉપમા રહિત અનૂપ. ૨
 પ્રથમ પૂરણ પ્રેમ શું, વંદુ સહગુરૂ ચર્ણું;
 તાપ ટળે સંસારના, મટે જન્મ ને મર્ણું. ૩

(કાવ્ય દોહન.)

૧૧. ગાળાગાળી ન કરવી—કવિતા.

દોહરા.

ભૂંડા ભૂંડું ભાખતા, ખોટી ગાળો ખાય;
 મોટા એવા મૂરખનો, જગમાંથી જશ જાય.
 ભૂંડું બોલે જે ધણી, ગાળો દે, ને ખાય;
 મૂરખ એને જાણવો, તે બહુ દુખિયો થાય.
 જે બાળક કે બાળકી, બોલે જેવો બોલ;
 નક્કી થશે નર નારમાં, તેનો તેવો તોલ.

ક્રો ૬૦ ૬૦ ૬૦

૧૨. પોપટ વિષે કવિતા.

દોહરા.

પોપટ બેઠો પાંજરે, બોલે મીઠા બોલ;
 સુણતાં મનમાં સર્વને, ઉપજે હરખ અતોલ.

કોટે કાળો કાંઠલો, નમણું રાતું નાક;
અંગે લીલા રંગનો, ધારે ધણીની ધાક.
મીકું બોલે મનુષ્યને, ઉપજે હેત અથાગ;
પોપટ પાળે પ્રીતથી, કોય ન પાળે કાગ.

કો ૬૦ ૬૦

૧૩. ચોખ્ખાઈ વિષે કવિતા.

દોહરા.

ચોખ્ખી ચીજે રાખવી, ચોખ્ખાં પહેરો ચીર;
ચોખ્ખાં ધર, ને ચોક પણ, ચોખ્ખે સુખી શરીર.
મધપૂડો રૂડો રચે, માખી રાખી માપ;
ઝઘાડુધી ન દેખીએ, ખરેખરી શુધખાપ.
ચોખ્ખે ચિત્ત રાજી રહે, વળે શરીરનું વાન;
ચોખ્ખે સજ્જન ચારમાં, મળે મનુષ્યને માન.

કો ૬૦ ૬૦

૧૪. સાચું બોલો—કવિતા.

દોહરા.

સહીએ સંકટ સર્વ પણ, કહીએ સાચી વાત;
લઈએ સુખ પરલોકમાં, રહીએ સુખી દિન રાત.
સાચું તે શુભ છે સદા, જૂઠું દુઃખ દેખાય;
કોડ ઉપાય કરી જીવો, સાચેથી સુખ થાય.
સાચે કામ સરે સદા, જૂઠું નક્કી ન થાય;
કાગળની હોડી કરો, તેથી ન સિંધુ તરાય.

કો ૬૦ ૬૦

૧૫. મહેનત કરો—ભાગ ૧ તો.

દોહરા.

પીવા ખાવા પહેરવા, અને ઓઢવા અંગ;
મળે મહેનતમાં થકી, રાતા પીળા રંગ.
ધરતીમાંથી ધાન્ય તો, થોકે થોકે થાય;
ખાંતે જો ખેડે નહિ, ખાવાનું શું આવે ?
આપણને સૌ ઇશ્વરે, આપ્યા છે ઉપાય;
પણ ખજાતણ વાસણ વિના, શી રીતે રંધાય ?

૧૬. મહેનત કરો—ભાગ ૨ જો.

દોહરા.

તે તો તું તૈયાર કર, કાંકરી આપે કોય ?
તારે તારા અર્થનું, હાલ વખત જે હોય.
નથી લટકતાં લૂગડાં, તે ઝાડે તૈયાર;
વાવી, કાંતે, જો વણે, થાય સરસ સણગાર.
માટે મેનત જો કરે, ઘેર રહી પર ઘેર;
ચાકરી કરતાં ભાખરી, પામે રૂડી પેર.

કો દાો ડાો

૧૭. ઘર વિષે કવિતા.

ભુજંગી છંદ.

છન્ન નળિયાં માળિયાં ખૂબ છાજે,
રૂડાં ખારીએ ખારણાં તો ખિરાજે;
ઘડયાં પાણિયારાં રસોડાં રૂપાળાં,
ચણ્યાં ઇંટથી ને દિસે છે ચુનાળાં.

તુટે કે ન ખુટે ભર્યા નીર ટાંકાં,
 પીએ ખેચી પાણી વળી લોક વાંકાં;
 મીઠા બોલ બોલે સૂડા શુદ્ધ મેના,
 જડ્યાં પિતળે પાંજરાં રંગી જેનાં.
 બની બેઠકો ને કઠેરા અગાશી,
 સુવા સેજ ને હીંચકે ખાટ ખાસી;
 ગલીયા બિછાવી ગમે તેવી રીતે,
 ભલા ભૂપતિનાં કીધાં ચિત્ર ભીંતે.

ક૦ દ૦ ડા૦

૧૮. ભાઈ બેન વિષે કવિતા.

ચાપાઈ.

મળી આપણુ જણુ બંને બેન, સંપી રમીએ તો સુખ ચેન;
 લડે રડે તો સઘળો શોક, લાજ ઘટે ને નિંદે લોક.
 બળવાંતા પરમેશ્વર બાપ, અમને સંપ સદા તું આપ;
 જેથી સુખમાં દહાડા જાય, કદીએ લેશ કલેશ ન થાય.
 હજારાં મળતાં બાળક હોય, કદીએ લડે રડે નહી કોય;
 રમે જમે ને ગીતો ગાય, માતા મનમાં રાજ થાય

ક૦ દ૦ ડા૦

૧૯. આંખાની ઘટા.

વસંત તિલકા છંદ.

હો વૃક્ષ આંખ અવલંબન વેલી કેરા!
 વિશ્વોપકારી તુજમાં ગુણ છે ઘણેરા;
 મોરે કરે વન સુવાસિત તું વસંતે,
 અર્પે પ્રમોદ અલિ કોકિલને તું ખતે.

ત્રૈલોક્યમાં રતિ પતિ નિજ રાજ્ય થાપે,
તારા અમેઘ કુલના શરના પ્રતાપે;
આવે અતિથિ ન્યમ પંખીગણો તું પાસે,
ગ્રીષ્મે વસે ત્યમ પશુ તુજ છાંયવાસે.

(સાહિત્ય વિહાર.)

૨૦. પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

દાહરા.

ઓ ઇશ્વર તું એક છે, સરજ્યો તેં સંસાર;
પૃથ્વી પાણી પર્વતો, તેં કીધાં તૈયાર.
તારા સારા શોભિતા, સૂરજ ને વળી સોમ;
તે તો સઘળાં તેં રચ્યાં, જળરૂં તારૂં જોમ.
અમને અદકાં જ્ઞાન ગુણ, તેનો તું દાતાર;
ભૂદે પાપી પ્રાણીઆ, એ તારો ઉપકાર.
કાપ કલેશ કંકાસને, કાપ પાપ પરિતાપ;
કાપ કુમતિ કરૂણા કરી, કાપ કષ્ટ, સુખ આપ.

કં ૬૦ ૬૦ ૬૦

૨૧. સર્વવ્યાપક વિષે કવિતા.

દાહરા.

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;
ઘાસ ઘાસની પાસ પાણુ, વિશ્વપતિનો વાસ.
ભોંમાં પેસી ભોંયરે, કરીએ કાંઈ વાત;
ઘડીએ મનમાં ઘાટ તે, જાણે જગતનો તાત.
ખાલી જગ્યા ખોળીએ, કણી મૂકવા કામ;
ક્યાંએ જગકર્તા વિના, ઠાલું ન મળે કામ.

કં ૬૦ ૬૦ ૬૦

૨૨. નઠારા નિશાળીઆ વિષે.

ભુજંગી છંદ.

બીજા સર્વ પેઠા પછી આપ પેસે,
 બીજા સર્વ બેઠા પછી આપ બેસે;
 ન ધારે ગુરૂજી કહે તેજ ધારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૧
 સમીસાંજ સૂવા તણી વાત સૂજે,
 પછી પાઠ તે વાંચતાં પાચ ધૂજે;
 લખે જેમ લીટા લખે તો લવારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૨
 લલી બેઠણી તે નહી બેઠી બાણે,
 અતિશે ન ચિંતા થકી ચૂક આણે;
 ભરે લેખણો ભાગીને જેમ ભારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૩
 કરે હાથ મેલા થકી પોથી મેલી,
 ઘણો તો ગવાણો ભરે જેમ ઘેલી;
 લીખો લેખીએ લૂગડાંમાં હાજરો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૪
 વડી વાર વાતે વળે વાત વાણો;
 તમે બાળકો તે તણો સંગ ટાણો;
 ન આવે કશી વાતનો એક આરો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૫
 લડે ને વઢે કાં પડે આડ પાસે,
 પછી આપણું રૂપ પૂરું પ્રકાશે;
 ખરો બોલ લાગે સુણી ખૂબ ખારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નઠારો. ૬

નિશાળે ગુરૂને નડે કર્મ કૂટયો,
 છુટે તો પછી માંકડો જેમ છૂટયો;
 પિતા માતને તે નહી પુત્ર ખ્યારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નકારો. ૭
 ઘણે ભેર નિશાળમાં લાવી ઘાલો,
 નહી ઠીક શીખે રહે ઠોઠ ઠાલો;
 ભરે ભીખીને પેટ કાં વેચી ભારો,
 નિશાળે જઈ તે શીખે શું નકારો. ૮

ક૦ દ૦ ડા૦

૨૩. જગકર્તા વિષે.

આપાઈ.

જગકર્તાએ જગમાં જેહ, ઉપજાવી વસ્તુઓ તેહ;
 સુખ પામે તેથી સંસાર, ગુણ ગુણતાં નહિ પામે પાર
 પૃથ્વી પાણી પ્રાઈ પહાડ, આડીમાં જે આજાં આડ;
 બળદો હય હાથી બળવાન, વાહન તે જેવાં વૈમાન.
 ચંદ્ર રવિ તારા ચળકાટ, ઠીક કરાવ્યો તેનો ઠાઠ;
 સમા સમાના સુખનો સાજ, કીધો માનવીઓને કાજ.

૨૪. પંખીડાં.

મંદાકાંતા.

રે પંખીડાં ! સુખથી ચણુભે, ગીત વા કાંઈ ગાંભે,
 શાને આવાં, સુખથી ડરીને, ખેલ છોડી ઉડો છો ?
 પાસે જેવી ચરતી હતી આ, ગાય તેવોજ હું છું,
 ના ના કે દી, તમ શરીરને, કાંઈ હાનિ કરું હું.

ના પાડી છે, તમ તરફ કે, ફેંકવા માળીને મહેં,
 બુદ્ધિ મહાઈ, ઉપવન સદા, પખીડાં સર્વને છે;
 રે રે! તહોયે, કુદરતી મળી, ટેવ ખડીવા જનોથી,
 છે ખડીતાં તો, મુજથી પણ, સૌ ક્ષેમ તહેમાંજ માની.

(સાહિત્ય રત્ન.)

૨૫. હોલો, હોલી અને પારધી.

રાગ કાફી. પદ.

કપોતની કહે છે રે, કંથ માઈ કહું કરો;
 સીંચાણનો ભેં છે રે, પારધીએ બાણ ભર્યો; ટેક.

અહીંથી ઉડી જૈ અગાં રહિયે, આ દેશ તણ પરદેશ;
 મરમ વચન પીયુ મારાં રે માનો, લાજ નહીં લવલેશ;
 પ્રમાદને મેલો રે, રાંક વેણ રૂદે ધરો; કપોતની. ૧

કપોત કંથ કહે કાયર કમની, હોનાર છે તે હશે;
 શત્રુનું સાલ તે સેજમાં ટળશે, કર્યું કર્તાનું થશે;
 હરદે હરિ રાખો રે, મુખે કૃષ્ણ કૃષ્ણ ઉચરો; કપોતની. ૨

અહીં ઉચ્યો પારધીને પાયે, ડગ્યો બાણ તે વાર;
 સીંચાણનું છેદાયું શિર, કૃષ્ણ કરણી કરતાર;
 ભાવે ગૂણ ભાખો રે, લવજળ તરો તરો; કપોતની. ૩

તન તરૂવર પ્રાણ પખીડા, પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ બે નાર;
 અહંકાર અહીં ને જરા પારધી, કોધ સીંચાણો નિર્ધાર;
 મુકુંદ મનમાંથી રે, પ્રભુ નવ રાખો પરો; કપોતની. ૪

કાવ્ય દોહન.

૨૬. પ્રભાત વિષે.

રાગ-રામકળી.

રંગીલું પ્રભાત આજ રંગ રંગ લાગે.—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦—ટેક૦

રંગીલું પ્રભાત આજ, શો સજ્યો યુનેરી સાજ;

પવન લે'કી ઠંડી તાજી, ખીલ્યાં પુષ્પ આગે.—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

પારિજાત ગૂલકળી, મોગરા ગુલાબ તણી;

લપટમાંહ્ય લઈ બ્રમર, ભમે જાગ જાગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

મીઠા સૂર પક્ષી કરે, અંગમાં ઉમંગ ભરે;

ભેરવી—અલાપ સુણી, લીડ સંધી લાગે.—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

ઉદયમે ઉમંગી મન, સ્નાનથી પવિત્ર તન;

ઉત્તમ અભ્યાસ થકી, લાગ્ય-ઉદય આગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

અર્થોત્તમ પ્રહ્નગાન, ઉદયમ નહિ એ સમાન;

અક્ષણ દિવસ ધન્ય આજ, અનુભવ અનુરાગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

ત્રિવિધ તાપ ટળે રોગ, નિત્ય નિત્ય નવા જોગ;

વિજય પાકું તેજ જે, પ્રભાતે રંગ રાગે!—

રંગીલું પ્રભાત આજ૦

(સાહિત્ય વિલાસ.)

૨૭. ઇશ્વર સ્તુતિ.

દોહરા.

જ્યારે કરવા નીસરૂં, બાર શહેર બજાર;
બહુ નર્ધન નજરે પડે, દુખીઓ સૌ સંસાર.
જે બખશિસ મુજને કરે, સમર્થ સરજનહાર;
તે સઘળાનો કયમ કરી, માનીશ હું ઉપકાર.
યોગ્ય નહિ તો પણ અધિક, આપ્યું જગજીવન;
બહુ ભૂખ્યા ઘર ઘર ભમે, મુજને ખાવા અન્ન.

ચોપાઇ.

ધરતી દરિયો ને આકાશ. તે તારી કીર્તિ પ્રકાશ;
જ્યાં દેખું ત્યાં ભારી કામ, નહિ રે ફેકટ કંઈ પણ ઠામ.
જશ છે મોટા તારા બાપ, પ્રભુ મુજને તું ભક્તિ આપ;
નીતિ સંગ સદાએ થાપ, અહીંનાં સંકટ સર્વે કાપ.

સત્ય પ્રકાશ.

૨૮. અટકચાળો જીવો.

દોહરા.

એક અડપલો છોકરો, જીવો જેનું નામ;
અતિશે કરતો અડપલાં, જઈ ખેસે જે ઠામ.
કાગળ કાં લેખણ છરી, જે જે વસ્તુ જોય;
ઝાલે જૂમી ઝડપથી, હીરા જેવી હોય.
ના ના કહી માને નહિ, કહ્યું ન ધારે કાન;
એને પણ દિન એકમાં, સર્વ વળી ગઈ સાન.
ડોસો ચશમાં ડાબલી, મેલી થડીઆ માળ;
અતિ આનંદે અડપલો, તે લીધાં તત્કાળ.

ચશમાં નાક ચડાવીઆં, ખાડાળાં તે ખૂબ;
 ડાબલી લીધી દેખવા; ધારીને પગ ધુબ.
 ઢીલું ન હટું ઢાંકણું, જખડું કીધું જોર;
 ઉઘડતાં તે ઉછળ્યું, કીધો શોર ખકોર.
 આંખો મોં ઉપર પડી, તેમાંથી તપખીર;
 ફાંફાં મારે ફાંકડો, ધારી ન શક્યો ધીર.
 ચશમાં નાંખ્યાં ચોકમાં, છીં છીં છીંકો ખાય;
 થાક્યો તે થૂ થૂ કરી, જીવો રેતો જાય.
 ચોળે ત્યાં તો ચોગણો, આંખે અંધો થાય;
 ડાસે દીઠો દીકરો, ચશમાંના ચૂરાય.
 ડાસે ડારો દઈ કહ્યું, હસવું ને થઈ હાણ;
 લાડકડા એ લાગનો, જીવા છે તું જાણ.
 ચશમાં તો વસમાં થયાં, ડળીએ વાળ્યો દાટ;
 જીવે ફરીને જીવતાં, ઘડ્યો ન એવો ઘાટ.
 ૩૦ ૬૦ ૩૦

લાગ ખીજો.

૨૯. પ્રભુમય જીવન. (તોટક.)

મુજ જીવન આ પ્રભુ! તુંથી ભરું,
 બલદે, અભિલાષ હું એહ પુરું,
 મુજ દેહ વિષે, વળી આત્મ વિષે.
 જડ ચેતનમાં પ્રભુ વાસ વસે.
 શિરમાં, ઉરમાં, મુખમાં, કરમાં,
 પ્રભુ વ્યાપી રહો મુજ અંતરમાં!
 મુજ જીવન કેરૂં રહસ્ય ઉંડું,
 બન પ્રેરક^૧ ચાલક^૨ શાસક^૩ તું.

૩૦. પ્રાણીપર દયા રાખવા વિષે.

નારાયણ હંદ.

જુઓ પીડાથી જેમ આ પીડાય પિંડ આપડો,
 પીડા કર્યાથી તેમ તે પીડાય પ્રાણી આપડો;
 મદાંધ થઈ ન મારશે જરૂર જીવ જાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 રમ્યા અવેવ ઇશ્વરે જુઓ સહુ શરીરના.
 તમેથી તે બને ન લાખ વાતથી લગીરના.
 વિચારીને અધિક દીક બીક ઉર આણીને.
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 ધરો ન ચણુ ઘોળ પ્રાણીને ગરીબ ધારીને.
 ખરેખરા ખુશી થશે ન, મિત્ર! જીવ મારીને;
 ન વ્રાતની વિશેષ વાત વણુવો વખાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 બનાવનાર એક ઇશ આપણોજ એહનો.
 તથા મળેલ તેહને ઉદાર પ્યાર તેહનો;
 ભલે હરે કરે પ્રભુ દીધેલ સુખ માણીને.
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 ભરી ગળથી ખૂળ ભાર કમ માર મારીએ,
 ગરીબ જીવ આપડાની વેદના વિચારીએ;
 કરો કદી ન કરે કર્મ પાપનું પિછાણીને.
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.
 કરે અધર્મ કર્મ જાંતુ પાપ પાંખ તોડીને.
 પરોવી શળમાં કરે ખરાય ખેલ ખોડીને;
 નિશાન માંડીને કરે વિનાશ તીર તાણીને,
 અરે દિલે દયા ધરો પીડા કરો ન પ્રાણીને.

૩૧. વિચારીને બોલવા વિષે.

ઉપેન્દ્રવજ્રા છંદ.

સુવાક્યથી રનેહ સદૈવ વાધે,	કુવાક્યથી કલેશ હમેશ લાધે,
અરે કશો એક વિવેક આણી,	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી વિશ્વ બધું વખાણે,	કુવાક્યથી પ્રાપ્તિ જનો ન બાણે.
પડે ચડે જીભ વડેજ પ્રાણી,	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
પ્રગ્ન જીઓ પોપટ ઘેર પાળે,	સુખ સુદ' કુડ શંક ન માળે.
ઉચારનું કારણ એજ જાણી,	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
ભલી જીભે ભાષા ભલાઈ તો લે,	શુરી જીભે લોક શુરાઈ બોલે.
ગરીબ કે રાજકુમાર રાણી,	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
સુવાક્યથી દૂધ દહીં ઘી દેશે,	અમૂલ્યનું મુલ લગાર લેશે.
કુવાક્યથી પાય પળી ન પાણી.	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
મુખેથી રે માનવી વેણ મુકયું,	ફરીથી તે તે ન ગળાય થકયું,
વિમાસશે એવી હશેજ હાણી.	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
જરા તણે છેદ ઉપાય સૂઝે,	કુવાક્યનો કાપ કદી ન રૂઝે.
ન કાચની કાઠી મટેજ કાણી,	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.
ભલો શુરો તોપ તણો ભગંકા,	હવા વિષે હોય જતો હગંકા.
કહો તમે કેમ શકાય તાણી,	વિચારીને ચાર ઉચાર વાણી.

દાહરા.

વિચારીને વાણી વદા, કદી ન વણસે કામ;
ભાર તોલ તો જન ભલા, રાખે દત્તપતરામ.

૩૨. માનો ગુણ.

ભુજંગી છંદ.

હતો હું સુતો પારણે પુત્ર નાનો,
રહું છેક તો રાખતું કાણુ જાનો?
મને દુઃખી દેખી દુઃખી કાણુ થાતું?
મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.

સુકામાં સુવાડે બીને પોઢી પોતે,
 પીડા પામું પડે તજે સ્વાદ તો તે;
 મને સૂખ માટે કટું કાણુ ખાતું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 લઈ જાતી સાથે અચી કાણુ લેતું?
 તજી તાણું ખાણુ મને કાણુ દેતું?
 મને કાણુ મીઠાં મુખે ગીત ગાતું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 પડું કે ખડું તો ખમા આણી વાણી,
 પડે પાંપણે પ્રેમનાં પુર પાણી;
 પછી કાણુ પોતાતણું દૂધ પાતું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 મને કાણુ કેતું પ્રભુ ભક્તિ ભુક્તી?
 ટળે તાપ પાપે મળે જેથી મુક્તિ;
 ચિતે રાખિ ચિંતા કડું કાણુ ચા'તું?
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 તથા આજ તારું લજી હેત તેવું,
 જળે માજલીનું જડયું હેત જેવું;
 ગણીતે ગણ્યાથી નથી તે ગણાતું,
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 અરે એ અધું શું મનું જૈશ ભૂલી,
 લીધી આકરી આકરી જે અમૂલી;
 સદા દાસ થૈ વાળી આપીશ સાહે,
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 અરે દેવના દેવ આનંદ દાતા!
 મને ગુણ જેવો કરે મારી માતા;
 સમો વાળવા જોગ દેજે સદા તું!
 મહા હેતવાળી દયાળીજ મા તું.
 શિખે સાંભળે એટલા જાંદ આઠે,
 પછી પ્રીતથી જો કરી નિત્ય પાઠે;
 રિઝી દેવ રાખે સુખી સર્વ દામે,
 રચ્યા છે રૂડા જાંદ દલપતરામે.

૩૩. વિધા વિધે.

(છપ્પો).

સક્ષપતિ તો વાખ, દીઠા નિર્માલ્ય પ્રમાણે,
જન્ય રાયનું રાજ્ય, રૂપ પણ રહે ન ટાણે;
કુળ પણ હોય કલંકી, જોર જોતામાં જાયે,
જોગ્યન પણ વહી જાય, વંશ નિર્વંશી થાયે;
નહિ રાજ્યોર કે અમિલય, માગ મુકાવે બહુ થકી,
સત પુરૂષો મન માનજો, સદ્ વિદ્યા છે શુભ સદુ થકી.

૩૪. ગુણ.

(છપ્પો).

ગુણની આગળ ભૂપ, સરીખા રહે કર જોડી,
ગુણની આગળ રૂપ, જુએ નિત્ય આધું ઓઢી;
ગુણની આગળ ગર્થ, ઘણેરા ફેરા ખાયે,
ગુણ આગળ દાતાર, માન માગવા જાયે;
ગુણનાં માન ઘણાં કરે, જે માન નહિ ભૂપને,
શામળ કહે ગુણે રાયજો, રંખે રાયો કાઈ રૂપને.

૩૫. પિતાની સેવા.

(ભુજંગી છંદ).

જાડો હું હતો છોકરો છેક છોટો,
પિતા પાળી પોષી મને કાઢ મોટો;
રૂડી રીતથી રાખતા રાજ રાજ,
ભક્ષા કેમ આભાર બૂલું પિતાજી.
ચઢી જાતીએ જે ઘડી મુજ તાણી,
કદી અંતરે રીસ આપે ન આણી;
કહું મેં મુખે તે કર્યું હા જ હાજી,
ભક્ષા કેમ આભાર બૂલું પિતાજી.

મને સારી શિક્ષા શીખાવી સુધાર્યો,
 વળી આપી વિદ્યા વિવેકે વધાર્યો;
 ભલી વાતના ભેદ સીધા દિધા જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 કદી કોટી કોટી સહી કષ્ટ કાયા,
 મને જાતીમાં દે કિધી છત્ર છાયા;
 અતિ પ્રાણુથી પ્યાર જે આણુતા જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 મને દેખી અત્યંત આનંદ લેતા,
 મુખે માગી વસ્તુ મને લાવી દેતા;
 પુરો પાડ તેતો ભુલે પુત્ર પાજી,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 વડા વાંકમાં આવું તો રાંક નળી,
 દીધો દંડ દેતાં કયા દિલ આણી;
 તજી સ્નેહ દેહે ન દીધી પીડાજી,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 ભણાવી ગણાવી કીધો ભાગ્યશાળી,
 તથા તુચ્છ જેવી ધુરી ટેવ ટાળી;
 જનો મધ્ય જેથી રહી કાર્તિ ગાજી,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 લીધો લાવ ને લેશ જે લાવ સારો,
 ગણું ગુણુ હું તાત તે તો તમારો;
 સદા સુખ સારૂ ઉપાયો સન્યા જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 મને નિર્જીતા નેત્રમાં નીર લાવી,
 લઈ દાખતા જાતી સાથે લગાવી;
 મુખે મોલતા મોઝ મીઠા મીઠા જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.

હતો બાળ હું આજ સુધી અજાણ્યો,
 ઉરે આપનો ગુણ એકે ન આણ્યો;
 હવે હું થયો જાણીતો આજ આ જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 જગન્નાથજી જીવતો રાખશે જો,
 હયાતી તમારી અમારી હશે જો;
 કરું સેવના રોહ સાચે સદા જ,
 ભલા કેમ આભાર ભૂલું પિતાજી.
 ભણે ભાવથી જો ગણે છંદ સારા,
 પિતૃ ભક્તિ પામી ન થાશે નહારા;
 રૂઢું જ્ઞાન દે લાગશે શબ્દ કામે,
 રચ્યા છે રૂઢા છંદ દલપત્તરામે.

૩૬. ચોરીના માલ વિષે.

ચોપાઈ.

કાચો પારો ખાવો અન્ન,	તેવું છે ચોરીનું ધન;
કાચી ખાવી છે હડતાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
માથા ઉપર ભમે જ્યમ કાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ;
કેવચ અડતાં ઉપડે ખાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
ગાણાં આગળ જેવી ગાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ;
કુડાં ચડાવે માથે આળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
અગ્નિ ફેરી જેવી જાળ,	તેવો છે ચોરીનો માલ;
જીવતી માખ ગળે કેા ધણી,	લખમી ન પચે ચોરી તણી.
આખું કોળું શાક ન થાય,	વાસીદે સાંખેલું જાય;
તે તો જેવો જેવો તાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
સાહે જીજીદરને મુખ સાપ,	મરે તરત તે ગળતાં આપ;
થાય આંધળો તજતાં હાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
માળાં જીડે રાખે છુટ,	બકરું કાઢતાં પેસે ઉંટ;
ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ,	તેવો છે ચોરીનો માલ.
રહે ન જાનું દહાડો રાત,	વાએ ઉડી જાયે વાત;
થાય ન તેનો કરતાં થોલ,	જય બિલાડી મોભા મોલ.

(કવિ શામળભટ્ટ).

૩૭ બોલ્યું પાળવા વિષે.

ભુજંગી છંદ.

વિના ટેકવાળા બહુ બોલી વાળે,
 પછી આપનો બોલ એકે ન પાળે;
 તમે ટેવ તેવી ન રાખો નહારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 પુરો બોલ પાળે વધે તોલ તેનો,
 થટે તોલ ભુલો પડે બોલ જોનો;
 ન રાખે ભરોસો નરો કાંઈ નારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 નહિ વેળુ બનશે ભલે બંધ નાણું,
 અરે હું ન એનો કશો શોક આણું;
 ધરો ટેક એવી ઉરે ધીર ધારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 સુખ્યા શર વીરો ધણા સત્યવાદી,
 મુખ્યા વેળુમાં રીત એવી અનાદી;
 વધી લાજ આ લોકમાં લાભકારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 કહે તે કરે માનવી એજ મોટો,
 ભુએ વેળુ તે તો ખરો ખુબ મોટો;
 અરે નાંખશે માન એ તો ઉતારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 ભસં તે નહિ ફૂલરો ચણું કાટે,
 લખાડી લહે ઉપમા એજ સાટે;
 ખડે એજ લગ્નન જવા જોગ વારી,
 પળે તેટલા બોલ બોલો વિચારી.
 સરે સુખ કે ગિપજે દુઃખ અંગે,
 ગ્હે રાત દાંડો કહે એજ રંગે;

ભલા લોકમાં પામશે લાલ ભારી,
 પળે તેટલા ખોલ ખોલો વિચારી.
 સુતાં ઉઠતાં ખેસતાં વાત સાચી,
 કહો વેળુ મોટું નહિ શક્તિ કાચી.
 હરી ખેસશે એ થકા ઉંચ દામે,
 રચ્યા છે રૂઝા છંદ દલપત્તરામે.

૩૮, કષ્ટ નષ્ટાષ્ટક.

ભુજંગી છંદ.

અહો દેવ હું તો સદા દાસ તારો,
 પ્રભુ તું મને પ્રાણથી પૂર્ણ પ્યારો,
 મને આપ અત્યંત આનંદ આપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 પુરો હું છુરો પ્રાણી છું છંક પાપી,
 તમે તો દયાવંત દીસો તથાપિ:
 છુટે પાપ જો આપની છાપ છાપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 સગામાં સગો તો પ્રભુ તુંજ સાચો,
 કહું શી કથા હું વૃથા વાદ કાચો,
 યશે સર્વ સાદું શિરે લાથ થાપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 મને આ સમે કાણુ આરામ આપે,
 કહો કાણુ આ પાપ સંતાપ કાપે,
 બન્યો બાળ હું, તું બન્યો શ્રેષ્ઠ બાપો,
 દૂપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 મને આજ આ આપદાર્થી ઉગારો,
 તમે શોક સિંધુ થકી સઘ તારો.

પ્રભૂજી કરો આ પ્રલે સર્વ પાપો,
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 તમે સર્વથા સર્વદા શુદ્ધ લીધી,
 કૃપાળુપણે સંકટે સાથ કીધી;
 વિના આપ આ કેાણુ જાણે વિલાપો?
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 ધરું અંતરે આપની એક આશા,
 ભણું આપ આગે દુખે દીન ભાષા;
 થવા માફ મારાં તમે પાપ માપો,
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 વડો વેગ લાવી ચઢો મારી વારે,
 જશે શોક નાસી થશે દૃષ્ટી જ્યારે;
 કશા કલેશથી કેમ રેશે કળાપો,
 કૃપાનાથ, મારું મહા કષ્ટ કાપો.
 કરે કષ્ટ નજાણે કેાંય પ્રાણી,
 પ્રભૂ પ્રાર્થના જે પુરો પ્રેમ આણી;
 સરે અર્થ સર્વે ઠરે થીર હામે,
 રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

૩૬. આધુનું વર્ણન (કવિતા).

ભુજંગી છંદ.

ભલો દૂરથી દેખતાં દીલ આવ્યો,
 ચઢી જેમ આકાશમાં મેહ આવ્યો;
 દીસે કુંડનો દેવતા વીજ જેવો,
 દીઠો આજ આશુ ગિરિ રાજ એવો.
 તિથિ પૂનપે શાભિતા સાંજ ટાણે,
 અન્યા ઘન્ટ એ સૂર્ય ને સોમ જાણે;
 દીપે દેવ હાથી કહે કાઠ કેવો,
 દીઠો આજ આશુ ગિરિ રાજ એવો.

કદી ઉપરે જૈ જુઓ આંખ ફાડી,
 ઝુકી ઝાડનાં ઝુંડની ઝાઝી ઝાડી;
 મહા સ્વાદુ માગ્યો મળે મીષ્ટ મેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 વસે વાઘ ને વાંદરાં સિંહ હર્ણાં,
 ઝરે નિર્મળા નીરનાં નિત્ય ઝણીં;
 શિજો ને સુગંધી વહે વાયુ તેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 બલા ધુલની ત્યાં ધુલી ધુલ વાડી,
 કુવા વાવ ને કુંડ ઓપે અગાડી;
 વડાં દેવળોમાં વસે વાસ દેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 બન્યા બંગલા ને બન્યાં ત્યાં બનરો,
 રૂડા રોજગારી કરે રોજગારો;
 મળે માલ લેનારને હોય લેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 તહાં તેર ગાઉં તણે તો તળાવે,
 પીવા ગામ અગ્યારના લોક આવે;
 જહાં જેઠ માસે ન દીસે પ્રસેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 અપાડે પરાં વાદળાં પાસ આવે,
 જતાં વેંત જોવાની જુકિત જણાવે;
 ધુમાડો ધુણીનો તમે જેમ ટેવો,
 દીકો આજ આણુ ગિરિ રાજ એવો.
 જૂનાં જૈનનાં હિંદુનાં સ્થાન જેમાં,
 અતિ ખ્યાત છે અર્જુન દેવી એમાં;
 કહી તે કથા જાણવા જોગ કામે,
 રચ્યા છે રૂડા જંદ દલપત્તરામે.

૪૦. નામદાર શહેનશાહને આશિર્વાદ.

(રાહ).

અચળ અમલ અમપર કર રાજેશ તું. (૨)*

ઇશ તું—ઇશ તું—ઇશ તું.

ન્યાય સુધારો દુઃખ હરનારો,

રામ સમો ઇશ તું. (૨)——અચળ અમલ ૧.

કીર્તિ પતાકા ફરફરે,

ને અરિ સકળ મન થરથરે:

જશ તુંજ વધે—જગ્ન વધે—સુર સૌ નમે

રામ સમો ઇશ તું. (૨)——અચળ અમલ ૨.

૪૧. હિંમત.

(છપો).

કોઈ દિન અમૃત અહાર, કોઈ દિન લુખી ભાણ;

કોઈ દિન પળવું પાય, કોઈ દિન ચઢવા વાણ.

કોઈ દિન સુંદર સેજ, કોઈ દિન ભોમી સુવું;

કોઈ દિન વિવાહ હોય, કોઈ દિન રીસે રોવું.

કોઈ દિન રણવું ઘણી રીઝવી, કોઈ દિન ખોવા દામને;

શામળ કહે હિંમત ન મુકીએ, સંભારીએ શ્રી રામને.

૪૨. પસ્તાવાનાં કામ કરવા વિષે.

અનુક્રુપ છંદ.

કાલો ઠોક નિશાળે જૈ. ગાળે વેળા ગપ્પો વડે;

મૂછાળો મૂખ મોટો થૈ, પસ્તાવામાં પછી પડે.

જાવરે દુષ્ટતા જાની, તે ચાટે અકલે ચડે;

ત્યાં તે તો દુષ્ટ તોફાની, પસ્તાવામાં પછી પડે.

* કૌંસમાં જ્યાં આવી “(૨)” નિશાની કરેલી છે ત્યાં તે લાઇન બે બે વખત બોલવાની છે.

ફૂલાવ્યો ફાંકડો ફૂલે, ખૂખ ખચેજ ને જડે;
 દેવાળી નીકળે ફૂલે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 જીવિકા વૃક્ષને નેધ, છેદે છે થોભીને થડે;
 ભૂખના દુઃખથી રોધ, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 મૂર્ખ જે તાત માતાને, નાની ઉમરમાં નડે;
 સંભારી સુખદાતાને, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 ભાવ લઇને ભેગનો ભૂંડા, ઘાલીને ઘાટ જે ઘડે;
 તે ધંધો થાય છે દુંડો, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 ભૂલતાં ભૂલ ને ભાષે, તો તેને લડવા તડે;
 ચૂકના સ્વાદને ચાષે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 પારકી પુંછને પેખી, ધારણા ન રહે ધડે;
 ખત્તાના ખેદને દેખી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 બુદ્ધને બાળકી આપી, બાંધે છે મીઠળ મડે;
 પિતા પુત્રી તણા પાપી, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 અનેહી સંબંધીની સાથે, લાકડી લખ ઉભો લડે;
 મોટી પીડા પડે માથે, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 ફૂલ પાન ફળો ગંધો, સંભાળે નહિ તો સડે;
 અંતે તે આળસુ અંધો, પસ્તાવામાં પછી પડે.
 નાજ બુદ્ધિ ધરો તીખી, મેલી દો ઉન્મત્તની;
 શિક્ષા સાચી લહો શીખી, દીક્ષા છે દલપત્તની.

૪૩. મરણનો ભય છે મોટે પ્રભુને ભજવો.

ભોજ ભગતની કવિતા (ચાખખા).

જીવને શ્વાસતણી સગાઇ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઇ,
 ગાપ કહે છે બેટો અમારો, માતા મંગળ ગાઇ,
 બેની કહે છે અંધવ અમારો, બીડ પડે ત્યારે ભાઇ રે;
 જીવને શ્વાસતણી સગાઇ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઇ.
 લિપ્યું ને ચુપ્યું આંગણું, ને કાઢ્યારે વેળા થઇ,
 અડશોમાં તમે અભડાશો, એમ લોક કરે ચતુરાઈ રે;
 જીવને શ્વાસતણી સગાઇ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઇ.
 ઘરની નારી ઘડી ન મૂકે, અંતે અળગી રહી,

ભાંજે ભગત કહે કંથ વળાવી, તરત ખીજને ગઈ રે;
 છવને શ્વાસતણી સગાઈ, ઘરમાં ઘડી ન રાખે ભાઈ.
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર,
 ધન દોલત ને માલ ખગ્ગનો, પુત્ર અને પરિવાર;
 તે તો તણ તમે જાશે એકલા, ખાશે જમના માર રે.
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 ઉંચી મેડી ને અગ્ગ જડખા, ગોંખ તણો નહિ પાર,
 જગપતિ તો ચાલ્યા ગયા, તેનાં આંખ્યાં રહ્યાં છે ખાર રે;
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 ઉપર ઘૂલડાં ફરફરે, ને હેડે શ્રીફળ ચાર,
 ડીક કરી એને કાકડીમાં ઘાલ્યો, પછી પુકે પકે પોકાર રે;
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 સેજ તળાઈ વિના સુતો નહિ, ને કરતો હુનર હગ્ગર,
 ખારી ખારીને ખાળશે, જેમ લોટું ગાળે કુંહાર રે;
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 કમશાન જઈને ચેલ ખડકી, તે ઉપર કાઢનો ભાર,
 અગ્નિ મૂકીને અળગા રહે, પછે અંગે જરે અંગાર રે;
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.
 સ્નાન કરવા સૌ ચાલીઆં, મળી નર સધળા ને નાર,
 ભાંજે ભગત કહે દશ દહાડા રોઈને, વળતી મૂક્યો વિસાર રે;
 પ્રાણીઆ ભણ લેને કિરતાર, આ તો સ્વપ્નું છે સંસાર.

૪૪. ધનવંતના ધર્મ વિષે.

જોધક છંદ.

નિર્જળ ગામ નવાલુ ગળાવો; વાવ ફૂવા નદી તીર તળાવો;
 શોધી જૂના ફરી સઘ સુધારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ધીંગી રચો ફડી ધર્મશાળાઓ, જ્યાં નરનારી રહે નખળાઓ;
 તે જનના તન તાપ નિવારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.

ચોખ્ખા વિશાળ નિશાળ ચણાવો, આળકને ભલી ભાત ભણાવો;
 ઉંમર આખી તણા ઉપકારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 આદરવી વડી ઔષધશાળા, દુઃખ તજે જન જાત દુખાળા;
 લે સુખ આળક રોગી બિચારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 ભાળી લિખારી દયા ભરી ભાખો, રોટલી નાખી લિખારી ન રાખો;
 હોય ઉઠાય ઉઘોગ હજારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 અંગ ગજેલ જજેજ અંધા, ધારી શકે નહિં ધીરજ ધંધા;
 એ જન પાળન પુછ ઉધારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 સાંધી સુધારી હરેક શિરસ્તો, સાં સુખસાજ કરો અલુ સરતો;
 નિત્ય વિચાર રચો ન નકારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 જઈ પરદેશ દુકાન જમાવો, લાખ કળા પરલોકની લાવો;
 હોંસ ધરો, નહિ હિંમત હારો, તે ધનના ધણી ધર્મ તમારો.
 કાવ્ય કળા કવિ પાસ કરાવો, ધીર જુગોજુગ નામ ધરાવો;
 ઓ જન જોગ જડે નહિ આવો, લો દલપત કહે શુભ લાવો.

૪૫. ટેવ પડી તે ટળે નહિ.

ભુજંગી છંદ.

શિલા શ્વાનની પૂછડી સાથ સાંધી.
 જુઓ જુકિતથી જાળવી અંધ આંધી;
 કરી પાંસરી તો ફરી વાંક વાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી?
 અઢારે વળ્યાં ઉંટનાં અંગ વાંકાં,
 કહો ઢાંકીએ તો રહે ક્રૌંચ ઢાંક્યાં?
 સુએ ભુતળે તો જુએ આલ ભાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી?
 જુઓ નાગની જાતની ટેવ જે છે,
 રીઝે તો રમે ને ખીજે તો ડસે છે;

પુરા પ્રેમથી રાખીએ ઘેર પાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?
 પુરા પુષ્પના પુન્નમાં હીંગ પેસે,
 નહિ હીંગને પુષ્પનો પાસ એસે;
 બલે માયું ફૂટી મરે કાય માળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?
 ધરી દૂધમાં ને કરી સાબુવાળા,
 ધુઓ કાયલાને બુઓ હોય કાળા;
 નહિ કાઠ કાળે મટે જાત કાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?
 કહો પાણીના પૂરને કાણુ થોભે ?
 ચડે શાવડે નેવનાં નીર મોભે ?
 રહે ખાડમાં રાખશે કાય ખાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?
 લઘુ વૃક્ષ વાળ્યું વળે જ્યેમ વાળો,
 ટળે તેમ છોટાપણે ટેવ ટાળો;
 ફૂટી કે ફૂટી દુષ્ટની કે દયાળી,
 પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી ?
 ક્રિયા કેળવો મેળવો ગુણુ તેમાં,
 નિતી બેળવો દેળવો જીવ એમાં;
 પદે પાઠ આ તે બહી ટેવ પામે,
 રચ્યા છે રૂડા જાંઠ દલપતરામે.

૪૬. વિદ્યા વધારવા વિષે.

ભુજંગી જાંઠ.

બહુ બાગમાં ઝાડનાં ઝુંડ થાવા,
 મએ મૂળમાંથી પુરાં પાણી પાવા;
 તમે તેમ સૌનો ચહો હાલ સારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.

કૃપાળુ બનીને નિશાળો કરાવો,
 વળી સર્વના સુખનાં ખીજ વાવો;
 કરી વાડ રૂઠી કરે જેમ ક્યારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 રમ્યા ચાવણું ચાવવા દાંત દેવે,
 જુઓ જ્ઞાન આપ્યું પિતામાત જેવે;
 પઢાવે પૂરો તે ખરો પાળનારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 પઢેલો નહિ તે પશુ તુલ્ય પ્રાણી,
 પઢેલોજ તે માનવીમાં પ્રમાણી;
 વડું પુણ્ય વિદ્યા દીધાથી વિચારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 ખરે ખાત વિદ્યા ખગ્નનો ન ખૂટે,
 હો ના હગારા હુટારા ન લૂટે;
 જુઓ જે વડે જીવ જીવે હજારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 હગાઈ જશે જે હશે કોઈ હાલો,
 કૃષ્ણે ડૂબતો દેખીને હાથ આલો;
 તરી પાર તેને તમે તો ઉતારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 સખી વાંચશે એજ છે આંખવાળું,
 ભણી જાણશે એજ જાણો જીભાળું;
 ધરો નારી ને મદનો એજ ધારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.
 પઢેલો કદીકે કરે કષ્ટ ચૂરો,
 પઢેલો નહિ તેજ પસ્તાય પૂરો;
 પછી માનશે ધિકક આ જન્મ મારો,
 સુધારો થવા શુદ્ધ વિદ્યા વધારો.

ખરે ખાત આ વાતમાં માલ મેલે,
કહું છું કયાં કે નથી છેક છોટો;
દરાવો નિશાળો તમે હામ હામે,
મુખે એજ માગ્યું દલપતનામે.

૪૭. દેશાટન વિષે.

(દોહરા.)

વિદેશમાં વિચર્યા વિના, પેટ ન પૂણું ભરાય;
પશુઓ પણ પ્રભાતથી, જંગલ ચરવા જાય.
ઘેર રહે લક્ષ્મી ઘણી, હોશે કેમ હમેશ;
રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ.
વિદ્યા સદ્ગુણ વિનયતા, હોય ચપળતા હામ;
ડરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર હામ.
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોટું માન;
સમુદ્રમાં વખણાતશું, સીપ તણું સંતાન.
મુખે વિદેશે સંચરો, કરો ભલેરો કામ;
પ્રેમ ધરી વિધી પાળતાં, નિર્મળ કરવું નામ.
જો ધનની ઇચ્છા ધરો, તો ખરું મારી અચિત;
મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદિ રીત.
પ્રયાણ કરી પરદેશમાં, પરવરી કાંઈ પંથ;
કાટિ કળા કૌશલ્યના, ગુણીજન લાવે અંથ.

૪૮. કાલનો ભરોસો નથી.

(દોહરા.)

“જાજ મને અવકાશ કયાં? કરીશ કામ એ કાલ;
જે મૂર્ખો આવું બંધ, તેના હાલ હવાલ.
એક વડીપર ભાવ કયાં? કાણે દોડી કાલ?
કાલ કાળ લઈ આવશે, ઉડી જશે વરાળ.”

તરિયો તે તુંજ ખાપનું, આગળ ઘોર અખાત;
 વાટ જોઈ એસી રહે, રહીશ ધસતો હાથ.
 ભવ પાણી આવી ચઢે, તરવું અતિ મુશ્કેલ;
 મોળાં ચઢશે જોસથી, સમજ વેઠીઆ જોલ.
 નહિ કરતો તું વાયદા, કરજો સઘળું હાલ;
 જુડા ભવિષ્યના પેટમાં, ગુમ કાળ વિકરાળ.
 જે કરવું તે આજ કર, કાલે શો અવકાશ;
 વધુ કામ કાલે નડે, આજ થકી સુણ ખાસ.
 ડુંકા મુદત માનવી, નિત્ય માગણી થાય;
 વધે કામ ક્ષણ ક્ષણ જવે, આયુષ વટતું જાય.
 માટે માગે સુખજો, ખાંતે ભવની માંય;
 કાલ ભરોસે ના સુધરા, કર જે હમણું થાય.
 અગવડથી સગવડ મળે, દુઃખ વેઠે સુખ હોય;
 કામ કરી આરામ કર, નહિ તો પાછળ રોય.
 ચસડી જઈ આ ઘર પછી, પુછશે જન્મ જવ સ્વાલ;
 જવાખ શો ખેરામ દે, કીયા કામની કાલ.

૪૯. સાહસ ન કરવા વિષે.

આપાઈ.

ઘાઘા પાટણ ગામ ગંભીર, નિરમળ છે અરણ્યનાં નીર;
 બુપતસંગ એક ભારે ભૂપ, રાજ તેજ રૂટેરૂં રૂપ.
 મહા મનોહર નિર્મળ મતિ, રૂડી કરમની રેખા રતી;
 લાડકવાયો તેને તાંત, મહીપનિને મન તે તો ધન.
 વહાલો પ્રાણ થકીજ પ્રતાપ, અધિક લાડકો આપો આપ;
 ઘેલો અગવડજો છે ઘણું, લક્ષણ લાખ કરોડો તણું.
 ગયોજ આપ સરોવર તીર, નારી ભરતી'તી ત્યાં નીર;
 ઉભો રહ્યો પાણીને ઘાટ, વનિતાઓ આવે તે વાટ.
 ભર્યું બેદું ને પાળે ચડી, રાજપુત્રની દૃષ્ટે પડી;
 ગલોલ હતી તેના હાથમાં, નાંખી ગોળી સહીઅર સાથમાં.

નગર શેઠની તે દીકરી,
 જોખન રૂપ તણું છે જોર,
 છુટયો ગલોલો તે ત્યાં ગયો,
 ચાલી ધાર ને નીકળ્યું નીર,
 તેને વકારી વખાણી સહુ,
 તમસરખાં સાંખી ધર જશે,
 બાળક સુદ્ધિ હતી તે બાળ,
 ભારી ખોલ તે ભામિનિ ભણી,
 કુંવર સાંભળી તેવું કાન,
 સાથી કહે જુડ્યું તાહરું,
 ગાળો ખાઓ કામનિ કાજ,
 રીસે ભરાણો રાજ કુમાર,
 નગર શેઠ જીકતે જાણિયું,
 રાય તજવું છે તારું ગામ,
 કાઠકવાયો સુત તાહરો,
 રાજન કહે તજશે નહિ ગામ.
 તે વાતનો કાલજ દીધ,
 પ્રધાન પ્રીછીને તે પેર,
 ચેને તો ચેતાવું હું,
 તું સમજે યુનો સાંખશે.
 માસ છ માસ વિદેશે જાઓ.
 વચન સાંભળી વિવિધ વિવેક,
 પાછે પગલે પંથે વળ્યા,
 અરે બાંધવા ક્યાં જાઓછો ?
 માંડી કહી છે તેને વાત.
 પ્રધાન સુત કહે સાથે થાઉં,
 સોંડ્યા બે બાંધવ તે સાથ,
 રાત દિવસ ને સાંજ સવાર,

મદોન્મત્ત જોખન મદ ભરી;
 અહંકાર પૂરો અંકાર.
 ઘડો કુંવરીનો કાણો થયો;
 ભીંજ્યું ચંપક વરણું ચીર.
 તારો બાપ છે બળીઓ બહુ;
 બીજા ગરીબની શી ગત થશે ?
 દીધી મુખ ઘણેરી ગાળ;
 માએ મુક્યા ભમતા જણી.
 પડ્યો નરમ જેમ પીપળ પાન;
 કહ્યું કરે નહિ તું માહરું.
 આગળ શું કરશેજી રાજ ?
 બેઠું ફેડ્યું તોડ્યો હાર.
 અધિક ઝેર આપે આણિયું;
 નહિ રૂડાને રહેવા કામ.
 નહિ ધર્મ રહેવા માહરો;
 મારૂ પુત્રને હું તો દામ.
 ફરી વાસ રહી તેને કાધ;
 કહ્યું કુંવરને જઈ તે વેર.
 હમણા ઘેર ન જાઈશ તું;
 જોતામાં મારી નાંખશે.
 જો ચિત્તમાં કંઈ રૂઝું ચાહો;
 લીધો ઘેરથી પોપટ એક.
 પ્રધાન પુત્ર મિત્રને મળ્યા;
 આવડા કાં દુખીઆ થાઓછો.
 દેશવટો દીધો છે તાત;
 તુજ વિયોગે અન્ન ન ખાઉં.
 હોંસે પોપટ બેઠો હાથ;
 મારગ મેલે અપરમપાર.

અધાર વનમાં તે જઈ ચઢ્યા,
 ઉનાળે અગ્નિની ઝાળ,
 ન મળે કહીં નવાણુજ નીર,
 પાણી પાણી ઝંખે ઘણું,
 જવા થયા વણુ પાણી પ્રાણુ,
 વડ મોટો હુતો ગંભીર,
 આયુષ મારું આવી રહ્યું,
 છવ જરૂરપણે જાય છે,
 પ્રધાન કહે રાખોછ ધીર,
 એમ કહીને ઝાડે ચડ્યો,
 રાજા મૂક્યો વડની હેઠ,
 રાજા પ્યાન ઇશ્વરનું ધરે,
 પાણી પાણી ઝંખે જેટલે,
 ધન્ય પ્રભુ મોટા મહારાજ,
 માના કેરો પ્યાલો ધર્યો,
 માંડી મુખ પીએ જેટલે,
 મારી ઝડપ તરત તે તીર,
 મૂપતીએ તો ક્રોધજ કર્યો,
 બીજી વાર માંડે છે મુખે,
 પોપટ પંખ જોરે ઝાડીઓ,
 ચઢી રાયને ઝાઝી રીસ,
 ફરીને પ્યાલો ધરિયો જ્યાંહ,
 પાયું શીતળ નિરમળ નીર,
 અરે રાય મૂરખ હારિયો,
 કાતુક માંડી તેને કહ્યું,
 તમો ગયા ત્યાં લેવા નીર,
 કાણુ એકે નવ લાગી વાર,
 પ્યાલો ભરી પીઉં જેટલે,

દિશા ન સુઝી ભુલા પડ્યા;
 થયા ખરા મધ્યાનજ કાળ.
 સુકી ગયાં તે શુભ શરીર;
 તન ત્રફડે તે તણે તણું.
 બાંધવ પ્રત્યે બોલ્યો વાણુ;
 જઈ ઉતાર્યો તેને તીર.
 ગળું મારું તો સૂકાઈ ગયું;
 પાણી પાણી ચિત્ત ચા'ય છે.
 એક ઘડીમાં લાવું નીર;
 દૂધ વેગળો દૃષ્ટે પડ્યો.
 ગયો પ્રધાન પાણીને નેટ;
 પાણી પાણી મુખથી કરે.
 પડી ધારા પાણીની તેટલે;
 તુજવણુ કાણુ કરે એ કાજ.
 પલક એકમાં પૂરો ભર્યો;
 પોપટ ચિત્ત ચેત્યો તેટલે.
 પ્યાલો દોળી નાંખ્યો નીર;
 પાછો ફરીને પ્યાલો ભર્યો.
 પોતે પીવા કાજે સુખે;
 પ્યાલો કરંમાંથી પાડીઓ.
 મરડી નાંખ્યું શુકનું શીશ;
 પ્રધાન આવ્યો પલકજ માંહ.
 વાતો કરવા બેઠા વીર;
 શામાટે પોપટ મારિયો.
 અલિયાં તો એક અચરજ થયું;
 મેં સંભાર્યા સ્થામ શરીર.
 ઉંચેથી થઈ જળની ધાર;
 પોપટડે પાડ્યો તેટલે.

એકવાર મેં માફજ કર્યો, બીજી વારનો ખાલો ધર્યો;
 પીવા કર્યો અમૃત કોળિઓ, તરત દેખતાં તે દોળિઓ.
 લાંગી ચીત મારામાં ચોટ, મરડી નાંખી કોઢે કોટ;
 એટલે તરત તમે આવીઆ, લક્ષ વશા પાણી લાવીઆ.
 તે પીતામાં ટાઢો થયો, પ્રતિ ઉત્તર પ્રધાને કહ્યો;
 એ તો કારમિ વાતો વીર, અંત્રિક્ષથી નવ આવે નીર.
 એ તો વાત વદી જે તમે, તે તો કેમ મનાયજ અમે;
 અદકો સંશય મનમાં અડ્યો, વાળી કાછડો વડલે ચડ્યો.
 વડલામાં છે એક વિવેક, સમળીનો માળો છે એક;
 અજગર એક લાવી છે તેહ, ફેલી ખાય છે તેનો દેહ.
 ઝેર કાળજેથી નીકળ્યું, નીર તેમાંથી ધરણી ઢળ્યું;
 મેહજે અડતાં શી ગત થાત, પલક એકમાં પ્રાણજ નત.
 જીવ્યો તું જે આપોઆપ, તે તો પોપટનોજ પ્રતાપ;
 દુષ્ટે દીકું તે દષ્ટાંત, લાગી મનની લાવે બ્રાંત.
 એ શું મેં કયું છે કામ, માર્યો પોપટ ફાંસૂ આમ;
 પેટ પાળી મારીને મર, પોપટ પાખે દેહ ન ધર.
 પ્રીછવીઓ પોતેજ પ્રધાન, ઉતાયું મહીપતિનું માન;
 પ્રથમ ન સમજ્યો તે મન સાથ, હવે શીદને ધસે છે હાથ;
 સાંભળરે સતવાદી રાય, વિમાસણ કીધે શું થાય;
 સાહસ કર્મ કરે જન જેહ, આ રીતે પસ્તાએ એહ.

દાહરો.

સાહસ કર્મ કર્યા થકી, હોય હર્ષનો નાશ;
 દેખો એ દષ્ટાંતથી, કહે કવિ શામળદાસ.

૫૦. મરણના ભય વિષે.

સગ ઘોળ.

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જતાં વાર ન લાગેજ;
 અસંખ્ય ગયા ધન સંપતિ મેલી, તારી નજરો આગેજ.

અંગે તેલ પુલેલ લગાવે, માથે છોગાં ધાલેજી,
 જોખન ધનનું જોર જણાવે, છાતી કાઢી ચાલેજી.
 જેમ ઊંદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઈ ડાલેજી;
 મગફરીમાં અંગ મરોડે, જમતમ મુખથી ખોલેજી.
 મનમાં જાણે છે મુજ સરખો, રસીઓ નહિ કોઈ રાગીજી,
 આ'રે તાકી રહી બિલાડી, લેતાં વાર ન લાગેજી.
 આજ કાલમાં હું તું કરતાં, જમડા પકડી જશેજી;
 બ્રહ્માનંદ કહે ચેત અજાની, અંત ફજેતી યાશેજી.

૫૧. પરમેશ્વર સાથે પ્રિતિ કરવા વિષે.

રાગ ગરબી.

કર પ્રભુ સંગાતે દહ પ્રીતડી રે, મરી જાવું મેલીને ધન માલ;
 અંતકાળે સગું નહિ કોઈનું રે—ટેક.
 સંસ્કારે સંબંધી સરવે મળ્યું રે, એ છે જુદી માયા કેરી જાળ; અં.
 માઈં માઈં કરી ધન મેળવ્યું રે, તેમાં તારૂં નથી તલ ભાર; અં.
 સુખ સ્વપ્ના જેવું સંસારનું રે, તેને જાતાં ન લાગે વાર; અં.
 માટે સેવ તું સાચા સંતને રે, તારાં ટળશે ત્રિવિધિ તાપ; અં.
 અતિ મોટા પુરૂષને આશ્રયે રે, બળે પુરવ જનમનાં પાપ; અં.
 એવું સમજીને ભજ ભગવાનને રે, સુખકારી સદા સુખ ધામ; અં.
 દેવાનંદનો વહાલો દુઃખ કાપશે રે, મન વાંચિત પુરણુ કામ. અં.

૫૨. દર્દીને ઓસડ આપવા વિષે.

દોહરા.

ઓસડ આપો અસુખીને, જીવન આપે જેમ;
 તરતજ પામો તો તમે, પુરો પ્રભુનો પ્રેમ.

ભુજંગી છંદ.

પ્રભુનો તમે પામવા પ્રેમ પૂરો, નહિ આજ ઉદ્ધોગ રાખો અધૂરો;
 પીડા પામતા લોકના થોડ પાળો, દવા દાન કે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.

શરીરે સુખી તો સુખી સર્વ વાતે, શરીરે દુખી તો દુખી છે સદા તે;
 દિલે લો ક્યા દીન દેખી દુખાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 જરાએ જુઓ જોડીને જીવ જ્યારે, બહુ પુણ્ય તે ભાસશે સૌથી ભારે;
 રૂડા સજ્જનો જીવ રાખી દયાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 સજ્જે સૌ થકી શોભિતી વૈદ્યશાળા, બણ્યા ને ગણ્યા વૈદ્ય રાખો રૂપાળા;
 કરો દૂર જે વૈદ્ય દીસે દગાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 વડી વૈદ્યશાળા વડા વૈદ્ય થાપે, અનંતા દુખી જીવ આશિષ આપે;
 અરે દ્રવ્ય એવેજ રસ્તે ઉછાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 અહો દેવ એને ભલે દ્રવ્ય આપ્યું, દવા દે દુખી લોકનું કષ્ટ કાપ્યું;
 હડયો રોગજેથી હતો જે હઠાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 અખે કીર્તિ આ લોકમાં એમ આવે, પ્રભૂ રીઝ પામી પૂરો પ્રેમ લાવે;
 બહુ નામ વિખ્યાત ભૂમધ્ય ભાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 કશા રોગને ટાળવા કામ કીધું, દીસે આજ એ તો અભેદાન દીધું;
 તજે રોગ રોગી નિરોગી નિહાળો, દવા દાન દે દર્દીનાં દર્દ ટાળો.
 શીખી સાંભળી અંતરે છંદ આણો, ખરા સજ્જનો જીવમાં ખૂબ જાણો;
 રૂડી વૈદ્યશાળા રચો કામ કામે, મુખે એજ માગ્યું દલપતરામે.

૫૩. દગા વિષે.

ધંદ્રવિજય છંદ.

ફેરવી રૂપ દગાથી ફસાવી, અરે નર અંતર ફોકટ ફૂલે,
 જાની રહે નહિ છેક હમેશ, ખરેખરી વાત કદી પણ ખૂલે;
 બોળવીએ ભરમાવી ભલે પણ, બોળપણે ફરીથી નહિ ખૂલે,
 કાગળ હાંડલી કાઢ કરે કદી, એકજ વાર ચઢે પણ ચૂલે.

ક૦ દ૦ ડા૦

૫૪. સંપ તથા ઉપદેશ વિષે.

દોહરા.

સંપથકી સુખ ઉપજે, સંપથી જાય કલેશ;
 જેના ધરમાં સંપ નહિ, સુખ તેને નહિ લેશ.
 તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખી ઉમંગ;
 લાલચ છોડી લક્ષ્મીની, સંપતણો કર સંગ.

છપ્પા.

કારવ. પાંડવ કુળ, મૂળથી નાંખ્યાં ખંડીઃ
 જે લક્ષ્મીને કાજ, સંપત્તી દરજા છંડી.
 બહુ હિંદુનાં રાજ, સંપ તજવાથી તુટ્યાંઃ
 દિલ્લિપતિ સુલતાન, સંપ જતે ઘર ફૂટ્યાં.
 પરિપૂરણ લક્ષ્મી પામીને, સંપ વિના નહિ સુખ લહેઃ
 હાય ઘરમાં ઘણો કુસંપ તો, મોટા પણ મરવા ગહે.

દોહરા.

મળે સભામાં માન બહુ, ઘર ધન કાશ વિશાળઃ
 જે નરને ઘર સંપ નહિ, હીણા દાસે લાલ.
 તન રોગી શિર શત્રુતા, ધન આવે ને જાયઃ
 પણ જે સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય.
 જગમાં બહુ જન ધનવિના, સંપથકી સુખવંતઃ
 સાખ પૂરે સંસારમાં, એની લોક અનંત.

૫૫. ઉપદેશ.

સ્વવંગમ છંદ.

છત્રે થાતી જાયં છડીઘર જાજતાઃ
 હાથી હોદા માંય રસિક બિરાજતા.
 આયુષ રિદ્ધિ અનેક ભરેલી ભાગ્યમાંઃ
 એ સૂતા દિન એક ઉછળતી આગ્યમાં.
 ભોગવતા ઉપભોગ મહા સુખ માણતાઃ
 જેતાં જોગ અજોગ જરી નહિ ગાણતા.
 કાધા દામ કરોડ ખજાને ખાણમાંઃ
 સૂતા તાણી સોડ મસીદ મશાણમાં.
 ઇંદ્રપુરી અનુસાર નગરીઓ નોખમાંઃ
 કાઠીધજ સાહુકાર ગરજતા ગોખમાં.
 સુંદરીઓ ગુણસાર મહા ગુણ મર્દમાંઃ
 કોળણે કંઈ ઠાર ગઈ મળી ગર્દમાં,
 માટે મારા મિત્ર વિચારો વાતરેઃ
 પાપી મટો પવિત્ર લલા થઈ બ્રાત રેઃ
 જીવનનું કુળ જાણી લજે ભગવાન રેઃ
 અંતર પ્રીતિ આણી ધરો નિત ધ્યાન રે.

મહિદીપ છંદ.

શ્યામ ચરણ સ્મરણ મિત્ર સરસ રીત સાચી,
 તે વિના ત્રિલોક મધ્ય કોડ વાત કાચી;
 હસ્ત, ચરણ, કરણ, નાક, તેં કૃપાળ કીધું,
 નેત્ર, વદન, દાંત આપી જ્ઞાન દાન દીધું.
 ખાન પાન ચીજ ખુબ એજ આજ આપે,
 ભૂખ, તરસ. હંડ તાપ કષ્ટ સર્વ કાપે;
 તે તને થીક એક એક યાદ આણે,
 તું અભાગી દુષ્ટ ઇષ્ટ દેવને ન જાણે.
 જે વિચારી છવ જન્મ પામીને શું પામ્યો?
 ભક્તિની ન ભુક્તિ જાણી પાપ કાંપ જામ્યો;
 છે હજી ઉપાય થાય તો ઘણુંજ સારું,
 જે થીક જાય ઓછું થાય આયુ તારું.

કો દો ડીં

૫૬. પ્રભાતનું વર્ણન.

પ્રભાતિ.

મળી માત ને તાત પ્રભાતમાં પુત્રીને,
 સૂણ કહે વાત ગદ્ય રાત વીતી;
 ઉડી અલારમાં અધમ ઉદ્ધારમાં,
 જગત કરતારમાં જોડ પ્રીતિ.
 વેગળાં ઢુંકડાં ફૂકડાં ખોલીઆં,
 ખોલીઆં દાર દરબાર દેરાં;
 જાગીઆ લોક તે ઉઘમે લાગીઆ,
 વાગીઆ ઘંટ જ્યાં દેવ દેરાં.
 ઉદિત આદિત્ય આભાસ આકાશમાં,
 ચંદ્રપ્રકાશ તો નાશ પામ્યો;
 પીગળીને પાણી થઇ ઝરણમાં જાયછે,
 હોય જે હિમથી બરફ જામ્યો.

ટેક.

મળી.

મળી.

ચકલી ચકચક કરે કાગ કાકા કરે,
હંસ, પોપટ, મેના મધુર બોલે;
રાગ પ્રભાતિ કોઈ ગાય ખુસ થાયછે,
ગાય ભેંસો ગળે બંધ બોલે.
ધંટીના ઘોર સુણુ જોરથી જો વળી,
મસીદમાં બાંગ મુઠ્ઠાં પોકારે:

મળી૦

સ્નાન કરી સુંદરી જલ ભરી જાય છે,
નહાય છે કંઈક નદીને કિનારે.
જો તું દીવો જઈ જોત ઝાંખી થઈ,
ચોર ને ઘૂડ સંતાઈ પેદા;

મળી૦

પદ્મ પ્રફુલ્લિત થયાં પતિત થઈ પોયણી,
બગ ઠંગો જઈ નદી ઘાટ બેઠા.

મળી૦

ખેડુ ખેતી કરે સોની સોનું ઘડે,
લોહ લુહાર કંસાર કાંસુ;
નાર મરનારને રાગ તાણી રૂએ,
આંખમાં એક નહિ હોય આંસુ.

મળી૦

ઊઠી નર નારીઓ ઉઘડી બારીઓ,
દેખ મહીઆરીઓ મહી વલોવે;
જો વટેમારગુ જાયછે વાટમાં,
વાટમાં ધોખીજન વસ્ત્ર ધોવે.

મળી૦

ધીર શરવીર તે ધનુરવિદ્યા ધરે,
રાજ દરબાર વાજાંત્રે વાજે;
ચોકી બદલાય છે ચોક જાંટાય છે,
રાય જઈ બાગ મધ્યે બિરાજે.

મળી૦

કુળવતી નારી સંતાન સંભાળતી,
મધુર મુખ બોલતી બોલ ઊઠી;
બાળને મારતી ધણીને ધમકાવતી,
કુવડ રંડા કરે કલેશ રૂઠી.

મળી૦

હોય ધનવંત ધીમંત ધોઈ દંતને,
સ્નાન કરી સરસ મુગંધી મુઠ્ઠે;
આળસુ, એદી, ને અકલના આંધળા,
અરીણીઆ એ સમે ખુબ ઊઘે.

મળી૦

આ સમે ઊઠી અબ્યાસ જે આદરે,
 આઠ દશ માસમાં અર્થ સાધે;
 વનતણા પવનને સેવતાં આ સમે,
 થાય આરોગ્ય તન વરસ આધે.
 વીસરી હોય તે વાત પણ સાંભરે,
 આ સમે ઉઠી જે યાદ કરીએ;
 કંઠણ જે દલપત્તરામનું કામ છે,
 કાવ્ય કદલોલ તે તરત તરીએ.

મળી૦

મળી૦

ભાગ ત્રીજો.

પૃ. શામળભટની કવિતાઓ.

શું તજવું?

પરહર મનવિણુ દાન, હેત વિણુ પરધર જીવું;
 પરહર આળશું ખ્યાલ, ચાહવિણુ પરહર ચાહાવું.
 પરહર વડાશું વેર, મિત્ર પરહર જે ઘાતી:
 પરહર લંપટ ગુર, દુષ્ટની પરહર જાતી.
 પરહર જે મીઠો લાલચી, પરહર લાંચ લે પાંચમાં:
 શામળ કહે પરહર પ્રેમદા, અન્ય પુરૂષની આંચમાં.
 આળ પરાણે પ્રીત, આળ નિરધનનું જીવું;
 આળ કુલુદિ બુધ, આળ ખાડું જળ પીવું.
 આળ સુમતી સેવ, આળ કપટીધર નાણું:
 આળ ચુગલીની ચાલ, આળ બકરી દુઝાણું.
 વળી આળજ વસવું સાસરે, આળ અનેવી ધર જવું;
 શામળ કહે બુદ્ધિ આળ જે, દરીદ્રિ થઇ ગણા થવું.

નડાર શું?

આળ મુરખશું મેળ, આળ જે પાપે રંગવું;
 આળ નિલંજ વેપાર, આળ અભુમળતે મળવું.
 આળ ગુણવિણુ રૂપ, આળ વગડામાં વસવું;
 આળ અહુ બકવાદ, આળ હરદમ જે હસવું.

વળી બાળ ઉપાસન ભૂતનું,   બાળ વિદ્યાવિણ નામને;
 વળી બાળ દેહ દાતાર વિણ,   બાળ વૃદ્ધવિણ ગામને.
 બાળ વસવું મોસાળ,   બાળ સ્ત્રીવણ સુખ ધરનું;
 બાળ બનેવી ઘેર,   વશીને ભરણ ઉદરનું.
 બાળ દિકરીના દામ,   બાળ શત્રુધર શરણે;
 બાળ કુંડળો કાન,   કથા ન શુણિ કદિ કરણે.
 બાળો પરવશ પેટારથી,   આદર વિણ ઉદર ભરે;
 શામળકહે બહુધા બાળ જે,   સપુત વસે સસરા ઘરે.
 બાળ માગવી ભીખ,   બાળ કાસદિયું કરવું;
 બાળ ચોરીનું વિત્ત,   પારકું ધન જે હરવું.
 બાળ વૈતરૂ વેઠ,   ભાર લેવો નિલ શીશે;
 બાળ પુરૂષ પરવશ,   દીનતા નિશદિન દીશે,
 વળિ બાળ પંથજે પાપનો,   બાળ એકલ શરૂ થવું;
 શામળ તે ધંધો બાળ જે,   વિદેશ જનમારો જવું.

૫૮. લોકને પ્રીતિ ઉપજવાનાં ૩૨ કારણોના છપ્પા.

હાકમ વિનય વિવેક,   શાલપણ ને સલ્ય જેમાં;
 વિદ્યા વપુ શુભ વાત,   પ્રીય પોશાક તેહમાં.
 નાદ નૃત્ય કવિગાન,   દાન ડાહપણ ગુણ અર્થે;
 કરમ શરમ નરમાઈ,   ન્યાયી કુળ શૂર સમર્થે.
 જપ તપ જુગતી જર જે મળે,   લાયક મદલ નટ રીતનાં;
 ખેખક લેખક શામળ કહે,   લક્ષણ અત્રિંશ પ્રીતનાં.

૫૯. પદ્માવતીમાંથી સમશ્યા. દાહરા.

પ્રશ્ન. નારી બોલી નેહશું,   તમે જો ચતુર સુગ્ગલ;
 પાંચ “પ” વહાલા પુરૂષને,   તેનાં કરો વખાણ.
 ઉત્તર. પાન પાધ ને પદ્મણી,   પરિમળ ને પોશાગ;
 પાંચે વહાલાં પુરૂષને,   વળિ પૂછ સદલાગ.
 પ્રશ્ન. ધન ધન તારી સઝને,   ધન ધન રાજકુમાર;
 પાંચ “ક” વહાલા કામની,   એહ હવે ઉચ્ચાર.
 ઉત્તર. કાળજી કંકુ કંચવો,   વળી કસુબો કંત;
 પાંચ “ક” વાલા પદ્મણી,   સુણજે નાર સુચંત.

- પ્રશ્ન. જુગતું બોલ્યા બલ્લીતા.
પાંચ કકા નથી તુજ કને,
ઉત્તર. કુડ કપટ કુલક્ષણો,
એ પાંચે નથી મુજ કને,
પ્રશ્ન. કહો છો જીએ એકલા,
પ્રગટ દેખું છું તમ કને,
ઉત્તર. તીર તરકસ તરવાર ને,
દાલ અને વળી ચાખકા.
પ્રશ્ન. પાંખી ઉડે જીવ વિના,
મૃત્યુ પમાડે દેખતાં,
ઉત્તર. કુંવર કહે સુણ કામની,
સમસ્યામાં સમજાવિયો,
પ્રશ્ન. ઉત્તમ કુળથી ઉપની,
તે સાથે વિવા કર્યો,
ઉત્તર. મહિપતી કહે સુણ માનની,
એ સમસ્યા હું સમજીયો,
ચાપાઈ. એવાં વચન વનિતાયે કહ્યાં,
પ્રતિ ઉત્તર એનો આપિયો,
દાહરે. રામાને રાગ કહે,
અમને ઉત્તર આપિયે,

સમસ્યા.

- પ્રશ્ન. એક નરે સ્ત્રી શોભતી,
ગળસ્થળે યુવન કરે,
ઉત્તર. કુંવરી કહે અકોટડી,
બીજું પુછો રાયજી,
પ્રશ્ન. સત નર આંધ્યા બંધને,
તે નર તારી પાસ છે,
ઉત્તર. કુંવરિ કહે સુણ રાયજી,
હાર નામ છે એહનું,

ચાપાઈ.

રાગએ જે પુછી વસ્ત, સ્ત્રીએ ઉત્તર કર્યા સમસ્ત;
એક એકથી અઢકી ચાતુરી, આંધી ન શકે કોઈ બાકરી.
માંહે માંહે હરખજ ધરે, ત્યાં વિહંગના સખી ઉચ્ચરે;

તમે એક છે ચતુર સુજ્ઞાણ, તમ આગળ મુજ મતિ અજ્ઞાણ;
બાદ જો મન માને તાહરું, રાગ સાથે વાતો કરું.
કુંવરિ કહે બોલજો સત્ય, મારા લૂણી રાખે પત્ય;
દરખ ઘણો હૃદયે આણિયે, બોલીયે જો બોલી જાણિયે..

દોહરા.

પર પરાક્રમ પર ચાતુરી, પર લક્ષ્મી પર નાર;
તે શું વાદ ન કાળિયે, સાંભળ રાજકુમાર.

ચોપાઈ.

વિહંગના વાણી ઉચરે, હેતે રાગ લઈએ ધરે;
તમે મુખે વદતાં કાળિયે, એક વેળ ઉત્તર આપિયે.

દોહરા.

પ્રશ્ન. ચાલે છે પણ ચરણ નહિ, ઉડે પણ નહિ પાંખ;
લાખે સાંચો નવ રહે, સઉંજા દેખે આંખ.

ઉત્તર. ઉડે તે આકાશભણી, ધરમાં રહે ગેંઘાટ;
ધુમાડો નિર્ધારિયે, વિચરે વસંતી વાટ.

પ્રશ્ન. ચંચુ પણ ચકવી નહિ, માંજરિ મુખ શામ;
એ જીભો નહિ નાગણી, નરપત કહે તે નામ.

ઉત્તર. ઝાઝાના દિલમાં વસે, પંડિતને પ્રિય પુર;
લક્ષણ જોતાં લેખણી, નાણાવટીનું નર.
રાગ મન રિઝ્યો ઘણું, જોઈ ચતુરાઈ એલ;
સાચું બોલ સલક્ષણી. તું નહિ દારી દેલ.

સમાપ્ત.

આપાઈ.

હાગતાં મળતાં આગક હાય, કદાચે ત્રંડ રંડ નહિ કાય;
રમે જમે ને ગીતો ગાય, માતા મનમાં રાજ થાય.

(આગકાવ્ય નં. ૧૮)

તમને કોઈપણ બાબતની અંગ્રેજી, ગુજરાતી,
ફારસી, ઉરદુ, એરેબીક, સંસ્કૃત, અને
મરાઠી ભાષાની ચોપડીઓ જોઈતી હોય
તો નીચલે ઠેકાણેથી મળશે :—

હોમો, સોરાબની કુંપની,

(મરહુમ ફરદુનજી બે. કરાણીના છોકરાઓ)

પુસ્તકો વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,

અંદનવાડી, મુંબઈ—નં ૦ ૨.

સ્થાપી ૧૮૭૪.

